

Новікова О.Ф.

*доктор економічних наук, професор,
заступник директора,
Інститут економіки промисловості
Національної академії наук України*

Панькова О.В.

*кандидат соціологічних наук, доцент,
відділ економічних проблем соціальної політики,
Інститут економіки промисловості
Національної академії наук України*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-432-3-29>

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ РОБОЧОЮ СИЛОЮ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Дефіцит робочої сили в Україні має тенденцію до зростання і носить характер небезпеки економічній безпеці. Загострення цих проблем у промисловості носить глобальний (зовнішній) і національний (внутрішній) характер. *Зовнішні виклики, загрози і ризики* полягають у: глобалізації та поширенні світової трудової міграції; демографічному старінні та депопуляції населення ЄС; поглибленні світового дефіциту кваліфікованої робочої сили; глобальній цифровізації інфраструктури ринку праці; поширенні платформенної зайнятості; зміні усталених моделей трудової поведінки молоді, відтермінуванні виходу на ринок праці, посиленні відрази до фізичної праці; посиленні європейських соціогуманітарних вимог до розвитку промисловості; повномасштабній військовій агресії РФ проти України. Впливати на ці процеси практично неможливо, але враховувати їх обов'язково і необхідно в державній політиці.

За терміном дії внутрішні небезпеки, ризики, перешкоди, обмеження розподілились на три складові. Перші – це ті, що виникли до воєнної повномасштабної агресії, другі визначились в умовах воєнного стану, а треті знайдуть прояв в умовах повоєнного відновлення.

В Україні спадала роль промисловості, як важеля науково-технічного та інноваційного розвитку країни, ще до повномасштабної агресії. Зростали ризики і небезпеки у сфері праці у промисловості. Спричиняли ці процеси повільні темпи модернізації та створення нових високотехнологічних робочих місць; постаріння кадрів; структурні зміни в економіці за видами діяльності, за статусом економічної активності, за територіями проживання; державна політика була орієнтована на дешеву робочу силу, а також на консервування низької оплати праці. Несприятливі умови та охорона праці носили сталий характер, не реалізовувались вимоги гідної праці, залишалась низькою якість трудового життя; зростали тіньова та неформальної зайнятості; були низькі можливості професійного розвитку і кар'єрного зростання; занепадала система професійно-технічної освіти; поступово відбувалось зниження загального рівня підготовки інженерно-технічних працівників у ВНЗ.

Негативні наслідки війни виявилися *під час воєнного стану*. Після 24 лютого 2022 року відбулося значне зменшення чисельності робочої сили внаслідок воєнних і санітарних втрат. Інтенсифікувалось мобілізація робочої сили із сфери виробництва на воєнну службу; різко зросли втрати (обмеження) працездатності внаслідок інвалідізації. Воєнні загрози призвели до зростання смертності осіб працездатного віку. Руйнування виробничої та житлової інфраструктури; інтенсивність бойових дій і загроз життю і здоров'ю обумовило значний відтік робочої сили за межі країни. Зросла невідповідність кваліфікованої робочої сили потребам промисловості, знизився попит і пропозиція робочої сили. Безробіття набуло застійний характер. Регіональні дисбаланси робочої сили виникли внаслідок внутрішнього переміщення населення. Знизився рівень трудових прав і гарантій та соціально-економічної захищеності робочої сили. Зросла бідність серед працівників промисловості. Значно погіршилися соціально-трудова відносини, перестав діяти соціальний діалог. Одночасно зросли негативні дії тих небезпечних чинників, які сформувались ще до введення воєнного стану.

При повоєнному відновленні зросте необхідність формування державної політики, яка спрямована на подолання чинних ризиків і загроз та створення сприятливих умов та можливостей для розбудови промисловості в період повоєнного відновлення на конкурентних засадах. На цьому шляху однозначно необхідно буде: визначити нову модель розвитку промисловості України; подолати слабкість державних інституцій в управлінні промисловістю; забезпечити скоординованість політики промислового розвитку з трудовою, освітньою, соціальною, цифровою, безпековою, міграційною, регіональною політиками. Гостро стоїть питання щодо подальшого безпечного розташування промислових виробництв, їх ємності та залучення до них робочої сили. Для цього необхідно створити сприятливі умови для зайнятості в промисловості працездатних осіб, ветеранів та інвалідів війни; посилити готовність України до залучення кваліфікованої іноземної робочої сили для роботи у промисловості; розробити дієві важелі та механізми подолання демотивації до роботи у промисловості. Професійний розвиток потребує удосконалити діяльність ВНЗ та профосвіти до формування адресних навичок і компетенцій робочої сили для промисловості. Для посилення ефективності діяльності інститутів соціального діалогу та колективно-договірного регулювання у промисловості треба забезпечити конструктивну взаємодію між соціальними партнерами (владою, бізнесом, профспілками, громадськими об'єднаннями) з питань підготовки, збереження та розвитку кадрового потенціалу.

Визначені виклики та загрози, ризики, обмеження та перешкоди повинні знайти місце в системі управління промисловістю та працею як стратегічні напрями та заходи з їх мінімізації та подолання.

Головною вимогою до формування державної політики забезпечення промислової політики забезпечення промисловості робочою силою є подолання загроз національній безпеці у соціально-трудовій сфері на засадах стійкості. Але перешкодами стають відсутність правової регламентації трудової сфери в законодавстві про національну безпеку та невключеність до сфер забезпечення національної системи

стійкості. В міжнародній практиці широко використовується феномен стійкості трудової сфери, працівника, ринку праці.

Головним у державній політиці є обґрунтування управлінських рішень щодо розв'язання визначених проблем, пошук і реалізація шляхів подолання загроз у трудовій сфері на засадах стійкості. Стратегічні напрями державної політики забезпечення промисловості робочою силою повинні включати:

- розвиток правових та інституційних засад забезпечення національної системи стійкості в трудовій, соціальній, економічній, промисловій, інформаційній, цифровій сферах;

- включення до трудового законодавства України чітких механізмів регулювання і стимулювання зайнятості в екстремальних умовах;

- досягнення стійкості ринку праці за рахунок подолання дефіциту робочої сили (повернення зовнішніх мігрантів, залучення іноземних трудових мігрантів, стримування зовнішньої міграції людського капіталу, впровадження цифрових технологій тощо);

- запровадження людиноцентричної модернізації ринку праці, прискорення євроінтеграційного шляху України, подолання вимушеного обмеження трудових прав і гарантій працівника, обумовлене воєнним станом;

- забезпечення збалансованості інтересів роботодавців і найманих працівників;

- гармонізацію потреб підготовки висококваліфікованих фахівців в системі професійної та вищої освіти із запитами економіки;

- культивування професійного розвитку та орієнтирів гідної праці при набутті потенціалу адаптації до функціонування в екстремальних умовах;

- збалансованість попиту на зміцнення сектору безпеки та потреб ринку праці на військові кадри;

- зростання продуктивності праці через використання технологій 5.0 на нових виробництвах та новітніх форм організації виробництва;

- забезпечення відновлення військових і цивільних осіб, які зазнали травмування, та повернення їх на ринок праці;

– зростання якості державного та корпоративного управління за рахунок використання цифрових технологій в управлінні на засадах ESG;

– посилення зацікавленості громадських об'єднань і профспілок на досягнення резильєнтності робочої сили, ринку праці, соціально-трудова відносин і соціально-трудова сфери;

– досягнення високої професійної мобільності працівників в умовах шоків впливів на ринок праці, набуття навичок швидкого переходу у споріднені професії.

Орієнтація стратегічних напрямів на практичні дії потребує їх місця або у Плані дії з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості, або у Плані відновлення України.

Реалізація запропонованих стратегічних напрямів можлива і через оновлення Стратегії економічної безпеки, і Стратегії людського розвитку, і трудове законодавство, а також через План заходів щодо реалізації Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року у частині щодо подолання дисбалансів на ринку праці.

При реалізації цих стратегічних напрямів зросте якість управління процесами забезпечення промисловості робочою силою; поліпшиться організаційно-управлінське, правове, інституціональне забезпечення кадрової політики у промисловості; будуть визначені важелі, інструменти, механізми реалізації стратегічних напрямів кадрового забезпечення промисловості; знизяться загрози та ризики зростання дефіциту робочої сили та тінізації і неформальної зайнятості; зростуть можливості для залучення та використання висококваліфікованої робочої сили в промисловості; примножаться якісні характеристики робочої сили промисловості; зросте оплата та покращаться умови праці у промисловості, підвищиться престижність промислової праці; відбудеться розвиток промисловості, позитивний її вплив на економіку України; визначиться продуктивність та якість висококваліфікованого, конкурентного та стійкого кадрового потенціалу промисловості.

Література:

1. Новікова О.Ф., Залознова Ю.С., Антонюк В.П. та ін. Оцінка проблем і можливостей забезпечення промисловості робочою силою в умовах воєнного стану та повоєнної розбудови України: наукова доповідь. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2024. 108 с. URL: <https://iie.org.ua/monografii/ocinka-problem-i-mozhливостей-zabezpechen-nja-promislovosti-robochoju-silou-v-umovah-voennogo-stanu-ta-povoiennoi-rozbudovi-ukraini/> (дата звернення: 21.10.2024).
2. Антонюк В.П., Залознова Ю.С. Людський капітал регіонів України: проблеми відтворення в умовах гібридної та повномасштабної війни як загроза для повоєнного відновлення країни. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2023. 175 с. URL: <https://iie.org.ua/monografii/ljudskij-kapital-regioniv-ukraini-problemi-vidtvorennja-v-umovah-gibridnoi-ta-povnomasshtabnoi-vijni-jak-zagroza-dlja-povoiennogo-vidnovlennja-kraini/> (дата звернення: 21.10.2024).
3. Мобільність робочої сили України: тенденції та перспективи : колективна монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. І.Л. Петрової, д.е.н. В.В. Близнюк; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2023. 334 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Mobil'nist'-robochoi-syly-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 21.10.2024).
4. Новікова О.Ф., Азьмук Н.А. Цифровізація – чинник посилення резильєнтності соціально-трудої сфери та повоєнного відновлення України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-27>
5. Новікова О.Ф. Стратегічні пріоритети подолання загроз національній безпеці у трудовій сфері на засадах стійкості в умовах повоєнної розбудови. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи ренесансу HR-інжинірингу, економіки і бізнесу за умов конвергенції України з ЄС у рамках європейської інтеграції»* (16-17 листопада 2023 р., Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 236–239.
6. Новікова О.Ф. Загрози соціальній безпеці людини у сфері праці в умовах війни: стан та можливості подолання. *Загрози соціальній безпеці людини в умовах війни: матеріали круглого столу 27-29 вересня 2023 року* / За заг. ред. проф. З.С. Варналія. Київ-Чернівці : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2023. С. 64–66. URL: <https://econom.knu.ua/wpcontent/uploads/2023/10/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%82%D0%B5%D0%B7.pdf> (дата звернення: 21.10.2024).